UNIONIN YLEISEN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (kuudes jaosto)

27 päivänä syyskuuta 2012 *

Kilpailu — Kartellit tai muut yhteistoimintajärjestelyt — Tienpäällystebitumin markkinat Alankomaissa — Päätös, jolla todetaan EY 81 artiklan rikkominen — Kilpailusääntöjen rikkomista merkitsevästä toiminnasta vastuuseen joutuminen — Puolustautumisoikeudet — Kumoamistuomion vaikutukset kolmansiin nähden

Asiassa T-361/06,

Ballast Nedam NV, kotipaikka Nieuwegein (Alankomaat), edustajinaan aluksi asianajajat A. Bosman ja J. van de Hel, sittemmin Bosman ja asianajaja E. Oude Elferink,

kantajana,

vastaan

Euroopan komissio, asiamiehinään A. Bouquet, A. Nijenhuis ja F. Ronkes Agerbeek, avustajinaan aluksi asianajajat F. Wijckmans, F. Tuytschaever ja L. Gyselen, sittemmin Wijckmans ja Tuytschaever,

vastaajana,

jossa on kyse ensisijaisesti [EY] 81 artiklan mukaisesta menettelystä (asia N:o COMP/F/38.456 – Bitumi (Alankomaat)) 13.9.2006 tehdyn komission päätöksen K(2006) 4090 lopullinen kumoamisesta siltä osin kuin se koskee kantajaa ja toissijaisesti yhtäältä mainitun päätöksen kumoamisesta osittain siltä osin kuin siinä vahvistetaan kilpailusääntöjen rikkomisen kesto kantajan osalta ja toisaalta kantajalle määrätyn sakon määrän alentamisesta,

UNIONIN YLEINEN TUOMIOISTUIN (kuudes jaosto),

toimien kokoonpanossa: presidentti M. Jaeger sekä tuomarit N. Wahl ja S. Soldevila Fragoso (esittelevä tuomari),

kirjaaja: hallintovirkamies J. Plingers,

ottaen huomioon kirjallisessa käsittelyssä ja 30.6.2011 pidetyssä istunnossa esitetyn,

on antanut seuraavan

* Oikeudenkäyntikieli: hollanti.

tuomion

Tosiseikat

1 Kantaja Ballast Nedam NV johtaa Ballast Nedam -konsernia, joka toimii rakennusalalla Alankomaissa. Konsernista tuli merkittävä tienrakennusalan toimija Alankomaissa, kun se osti tienrakennusyhtiöt Eemsmond Wegenbouw BV:n ja Bruil Infrastructuur BV:n vuonna 1995, ja kyseinen toiminta on keskitetty yhtiöön nimeltä Ballast Nedam Grond en Wegen BV (jäljempänä BNGW), joka on Ballast Nedam Infra BV:n (jäljempänä BN Infra) 100-prosenttisesti omistama tytäryhtiö, ja kantaja taas omistaa 100 prosenttia BN Infrasta. BN Infra on harjoittanut suoraan konsernin tienrakennusliiketoimintaa 1.10.2000 alkaen. Ballast Nedam Nederland BV on 14.2.2003 lähtien ollut kantajan ja BN Infran väliyhtiö.

2 British Petroleum -niminen yhtiö ilmoitti 20.6.2002 päivätyllä kirjeellä Euroopan yhteisöjen komissiolle siitä, että Alankomaissa oli väitetysti kartelli, joka koski tienpäällystebitumin markkinoita, ja pyysi, että se vapautettaisiin sakoista sakoista vapauttamisesta ja sakkojen lieventämisestä kartelleja koskevissa asioissa annetun komission tiedonannon (EYVL 2002, C 45, s. 3) mukaisesti.

3 Komissio toteutti 1. ja 2.10.2002 yllätystarkastuksia tiettyjen yhtiöiden toimitiloissa. Komissio osoitti tietojensaantipyyntöjä useille yhtiöille, mukaan lukien BN Infra, 4.7.2003, ja BN Infra vastasi tietojensaantipyyntöön 12.9.2003. Komissio osoitti kantajalle 10.2.2004 tietojensaantipyynnön, johon kantaja vastasi 9.3.2004.

4 Komissio aloitti 18.10.2004 hallinnollisen menettelyn ja antoi väitetiedoksiannon, jonka se osoitti seuraavana päivänä useille yhtiöille, mukaan lukien kantaja ja BN Infra, ja kantaja vastasi siihen 20.5.2005.

5 Komissio teki 13.9.2006 [EY] 81 artiklan mukaisesta menettelystä päätöksen K (2006) 4090 lopullinen (asia COMP/F/38.456 – Bitumi (Alankomaat)) (jäljempänä riidanalainen päätös), josta julkaistiin lyhennelmä 28.7.2007 ilmestyneessä Euroopan unionin virallisessa lehdessä (EUVL L 196, s. 40) ja joka annettiin tiedoksi kantajalle 25.9.2006.

6 Komissio ilmoitti riidanalaisessa päätöksessä, että riidanalaisen päätöksen adressaatteina olevat yhtiöt olivat osallistuneet yhtenä kokonaisuutena pidettävään jatkettuun EY 81 artiklan 1 kohdan rikkomiseen, joka muodostui siitä, että ne yhdessä säännöllisesti vahvistivat kyseisillä ajanjaksoilla tienpäällystebitumin myyntiä ja ostoa varten Alankomaissa bruttohinnan, yhtenäisen alennuksen bruttohinnasta kartelliin osallistuville tienrakentajille ja pienemmän enimmäisalennuksen bruttohinnasta muille tienrakentajille.

7 Kantajan ja sen tytäryhtiön BN Infran todettiin syyllistyneen kyseiseen kilpailusääntöjen rikkomiseen ajanjaksolla 21.6.1996–15.4.2002. Komissio oletti, että kantaja oli kyseisellä ajanjaksolla vaikuttanut ratkaisevasti tytäryhtiöihinsä BN Infraan ja BNGW:hen. Kantaja ja BN Infra määrättiin maksamaan yhteisvastuullisesti 4,65 miljoonan euron sakko.

Asian käsittelyn vaiheet ja asianosaisten vaatimukset

8 Kantaja nosti nyt käsiteltävän kanteen unionin yleisen tuomioistuimen kirjaamoon 5.12.2006 jättämällään kannekirjelmällä.

9 Esittelevän tuomarin kertomuksen perusteella unionin yleinen tuomioistuin (kuudes jaosto) päätti aloittaa suullisen menettelyvaiheen ja esitti työjärjestyksensä 64 artiklan mukaisina prosessinjohtotoimina asianosaisille kirjallisia kysymyksiä. Asianosaiset vastasivat mainittuihin kysymyksiin asetetussa määräajassa.

10 Asianosaisten lausumat ja vastaukset unionin yleisen tuomioistuimen suullisesti esittämiin kysymyksiin kuultiin 30.6.2011 pidetyssä istunnossa.

11 Koska yksi kuudennen jaoston jäsenistä oli estynyt osallistumasta nyt käsiteltävän asian käsittelyyn, unionin yleisen tuomioistuimen presidentti nimesi työjärjestyksen 32 artiklan 3 kohdan mukaisesti itsensä täydentämään jaoston kokoonpanoa.

12 Unionin yleinen tuomioistuin (kuudes jaosto) päätti uudessa kokoonpanossaan 18.11.2011 antamallaan määräyksellä aloittaa suullisen käsittelyn uudelleen, ja asianosaisille ilmoitettiin, että niitä kuullaan uudessa istunnossa.

13 Kantaja ilmoitti 25.11.2011 päivätyllä kirjeellä ja komissio 28.11.2011 päivätyllä kirjeellä unionin yleiselle tuomioistuimelle, että se luopuu oikeudestaan tulla uudelleen kuulluksi.

14 Unionin yleisen tuomioistuimen presidentti päätti tämän vuoksi päättää suullisen käsittelyn.

15 Kantaja vaatii unionin yleistä tuomioistuinta

— ensisijaisesti kumoamaan riidanalaisen päätöksen siltä osin kuin sitä sovelletaan kantajaan

— toissijaisesti kumoamaan riidanalaisen päätöksen osittain eli siltä osin kuin se koskee kantajaa ja vahvistamaan rikkomisen keston sekä alentamaan kantajalle määrättyä sakkoa

— velvoittamaan komission korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

16 Komissio vaatii unionin yleistä tuomioistuinta

— hylkäämään kanteen

— velvoittamaan kantajan korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

Oikeudellinen arviointi

17 Vaatimustensa tueksi kantaja vetoaa kahteen kanneperusteeseen, joista ensimmäinen perustuu ilmeisiin arviointivirheisiin ja oikeudellisiin virheisiin siinä, että kantajan katsottiin olevan vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisesta, johon BN Infra ja BNGW syyllistyivät, ja toinen [EY] 81 ja 82 artiklassa vahvistettujen kilpailusääntöjen täytäntöönpanosta 16.12.2002 annetun neuvoston asetuksen (EY) N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohdan rikkomiseen (EYVL 2003, L 1, s. 1) ja puolustautumisoikeuksien loukkaamiseen, koska komissio ei ilmoittanut väitetiedoksiannossa, että se oletti kantajan olevan vastuussa rikkomisesta.

1. *Ensimmäinen kanneperuste, joka perustuu oikeudellisiin virheisiin ja ilmeisiin arviointivirheisiin siinä, että kantajan katsottiin olevan vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisesta, johon BN Infra ja BNGW syyllistyivät*

Oikeudellinen virhe, joka perustuu siihen, että emoyhtiön oletettiin vaikuttaneen ratkaisevasti tytäryhtiöidensä liiketoimintastrategiaan ainoastaan sillä perusteella, että ne olivat sidoksissa toisiinsa osakeomistuksen kautta

– Asianosaisten lausumat

18 Kantaja katsoo, että komissio rikkoi EY 81 artiklaa, kun se katsoi kantajan olevan vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisesta, johon BN Infra ja BNGW syyllistyivät, ainoastaan sen vuoksi, että ne olivat 100-prosenttisesti kantajan omistuksessa. Unionin tuomioistuimet ovat kantajan mukaan

kuitenkin selvästi todenneet, ettei pelkästään tytäryhtiön osakepääoman omistaminen kokonaan voi sellaisenaan riittää osoittamaan, että emoyhtiöllä on määräysvalta tytäryhtiöön (asia C-286/98 P, Stora Kopparbergs Bergslags v. komissio, tuomio 16.11.2000, Kok., s. I-9925, 28 kohta ja asia T-325/01, DaimlerChrysler v. komissio, tuomio 15.9.2005, Kok., s. II-3319, 218 ja 219 kohta).

19 Nyt käsiteltävässä asiassa kantaja ei kertomansa mukaan osallistunut salaisiin sopimuksiin suoraan eikä epäsuorasti, eikä se koskaan esiintynyt BN Infran tai BNGW:n keskustelukumppanina hallinnollisessa menettelyssä ja se toi nimenomaisesti esiin väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa, että BN Infra toimi todellisuudessa itsenäisesti. BN Infra ja BNGW päättivät liiketoimintastrategiastaan kantajan siihen puuttumatta eivätkä ne olleet sille tilivelvollisia, koska kantajan rooli rajoittui kilpailusääntöjen rikkomisen aikaan pääasiassa luonteeltaan rahoituksellisiin seikkoihin. Näin ollen komission olisi osoitettava, että kantaja oli vaikuttanut ratkaisevasti BN Infran ja BNGW:n liiketoimintaan merkityksellisillä markkinoilla ja että kyseisen vaikuttamisen ja kilpailusääntöjen rikkomista merkitsevän toiminnan välillä oli ollut yhteys.

20 Kantaja katsoo, että komissio ei sitä vastoin voinut tukeutua hyvin yleisiin seikkoihin, kuten taloudellisten tulosten konsolidointiin, sulautumisia koskeviin päätöksiin, tytäryhtiöiden voittovarojen käyttöön, investointistrategiaan, ostoihin ja myynteihin tai tytäryhtiöiden johtajien nimittämiseen sen osoittamiseksi, että kantaja oli vaikuttanut ratkaisevasti BN Infran ja BNGW:n liiketoimintaan. Mainitut arviointiperusteet nimittäin vastaavat kaikilla emoyhtiöillä Alankomaiden siviililain mukaan olevia velvollisuuksia, ja mainitunlaisten seikkojen merkityksen myöntäminen johtaisi siihen, että luotaisiin emoyhtiöiden tuottamusperusteista vastuuta koskeva olettama, jota ei voida kumota. Oikeuskäytännön mukaan asianmukainen arviointiperuste on se, onko emoyhtiöllä mahdollisuus määritellä tytäryhtiön liiketoiminta jakelu- ja hintapolitiikan osalta (asia 107/82, AEG-Telefunken v. komissio, tuomio 25.10.1983, Kok., s. 3151).

21 Kantajan mukaan komission käyttämät arviointiperusteet, jotka koskevat emoyhtiön saattamista vastuuseen sellaisesta kilpailusääntöjen rikkomisesta, johon tytäryhtiö on syyllistynyt, loukkaavat 4.11.1950 Roomassa allekirjoitetun ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen (jäljempänä Euroopan ihmisoikeussopimus) 6 artiklassa tunnustettua syyttömyysolettamaa.

22 Komissio kiistää kaikki kantajan väitteet.

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

23 Komissio katsoi riidanalaisessa päätöksessä, että osallistuminen salaisiin sopimuksiin tapahtui 21.6.1996–31.9.2000 BNGW:n työntekijöiden välityksellä ja sen jälkeen 1.10.2000–15.4.2002 BN Infran johtajan välityksellä. Komissio päätti katsoa kantajan olevan vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisesta koko rikkomisen keston ajan, koska kantaja hallitsi BN Infran ja BNGW:n koko osakepääomaa ja sen voitiin näin ollen olettaa vaikuttaneen niihin ratkaisevasti (riidanalaisen päätöksen 293–297 perustelukappale).

24 Aluksi on muistutettava siitä, että unionin kilpailuoikeudessa tarkoitetaan yritysten toimenpiteitä (yhdistetyt asiat C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P ja C-219/00 P, Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomio 7.1.2004, Kok., s. I-123, 59 kohta) ja että EY 81 artiklassa tarkoitettu yrityksen käsite sisältää taloudellisia kokonaisuuksia, joista jokaisella on oma henkilöresursseista, aineellisista resursseista ja aineettomista resursseista koostuva organisaationsa, joka jatkuvasti tavoittelee tiettyä taloudellista päämäärää ja joka voi tähdätä mainitussa määräyksessä tarkoitettuun kilpailusääntöjen rikkomiseen (ks. asia T-9/99, HFB ym. v. komissio, tuomio 20.3.2002, Kok., s. II-1487, 54 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Käsitteellä yritys on tässä asiayhteydessä katsottava

tarkoitettavan taloudellista kokonaisuutta, vaikkakin oikeudellisesti tämän taloudellisen kokonaisuuden muodostaa useampi kuin yksi luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö (asia C-217/05, Confederación Española de Empresarios de Estaciones de Servicio, tuomio 14.12.2006, Kok., s. I-11987, 40 kohta).

25 Yrityksen voidaan katsoa olevan vastuussa toisen yrityksen kilpailunvastaisesta käyttäytymisestä, jos tämä toinen yritys ei ole päättänyt markkinakäyttäytymisestään itsenäisesti vaan on pääasiallisesti noudattanut ensin mainitun yrityksen antamia ohjeita erityisesti näitä yrityksiä yhdistävien taloudellisten ja oikeudellisten suhteiden vuoksi (asia C-294/98 P, Metsä-Serla ym. v. komissio, tuomio 16.11.2000, Kok., s. I-10065, 27 kohta; yhdistetyt asiat C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P-C-208/02 P ja C-213/02 P, Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomio 28.6.2005, Kok., s. I-5425, 117 kohta ja asia C-97/08 P, Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomio 10.9.2009, Kok., s. I-8237, 58 kohta). Tytäryhtiön toiminta voidaan siten lukea emoyhtiön syyksi silloin, kun tytäryhtiö ei päätä itsenäisesti toiminnastaan markkinoilla vaan noudattaa pääasiallisesti emoyhtiön sille antamia ohjeita, näiden kahden yrityksen muodostaessa taloudellisen kokonaisuuden (asia 48/69, Imperial Chemical Industries v. komissio, tuomio 14.7.1972, Kok., s. 619, Kok. Ep. II, s. 25, 133 ja 134 kohta).

26 Se, että emoyhtiö tai tytäryhtiö olisi yllyttänyt kilpailusääntöjen rikkomiseen, tai varsinkaan se, että emoyhtiö olisi osallistunut mainittuun kilpailusääntöjen rikkomiseen, eivät siis ole seikkoja, joihin komission toimivalta osoittaa konsernin emoyhtiölle päätös, jolla määrätään sakkoja, perustuu, vaan ratkaisevaa on, että ne muodostavat edellä tarkoitetun yhden ainoan yrityksen. On nimittäin muistutettava siitä, että unionin kilpailuoikeuden mukaan samaan konserniin kuuluvat eri yhtiöt muodostavat yhden taloudellisen yksikön eli EY 81 ja EY 82 artiklassa tarkoitetun yrityksen, jos kyseiset yhtiöt eivät määritä itsenäisesti toimintaansa markkinoilla (asia T-203/01, Michelin v. komissio, tuomio 30.9.2003, Kok., s. II-4071, 290 kohta).

27 Erityistapauksessa, jossa emoyhtiö omistaa täysin tytäryhtiönsä, joka on syyllistynyt rikkomiseen, yhtäältä emoyhtiö voi ratkaisevasti vaikuttaa tytäryhtiönsä toimintaan ja toisaalta on olemassa kumottavissa oleva olettama, jonka mukaan kyseinen emoyhtiö todella käyttää tällaista vaikutusvaltaa (ks. edellä 25 kohdassa mainittu asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 60 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

28 Näin ollen riittää, että komissio näyttää toteen, että emoyhtiö omistaa tytäryhtiön koko osakepääoman, jotta voidaan olettaa, että emoyhtiö todella vaikuttaa ratkaisevasti kyseisen tytäryhtiön liiketoimintastrategiaan. Komissio voi sen jälkeen katsoa, että emoyhtiö on velvollinen maksamaan yhteisvastuullisesti tytäryhtiölleen määrätyn sakon, ellei kyseinen emoyhtiö, jonka tehtävänä on kumota mainittu olettama, esitä riittäviä todisteita sen osoittamiseksi, että sen tytäryhtiö toimi markkinoilla itsenäisesti (edellä 18 kohdassa mainittu asia Stora Kopparbergs Bergslags v. komissio, tuomion 29 kohta ja edellä 25 kohdassa mainittu asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 61 kohta).

29 Vaikka unionin tuomioistuin onkin tuonut esiin edellä 18 kohdassa mainitussa asiassa Stora Kopparbergs Bergslags vastaan komissio annetun tuomion 28 ja 29 kohdassa sen ohella, että emoyhtiö omistaa täysin tytäryhtiönsä, muita seikkoja, kuten sen, ettei emoyhtiön vaikutusta tytäryhtiönsä liiketoimintastrategiaan kiistetä, sekä kummankin yhtiön yhteisen edustuksen hallinnollisessa menettelyssä, on kuitenkin niin, että unionin tuomioistuin mainitsi nämä yksinomaan tarkoituksenaan esittää kaikki seikat, joihin unionin yleinen tuomioistuin oli perustanut päättelynsä kyseisessä asiassa, eikä asettaakseen edellä mainitun olettaman soveltamisen edellytykseksi muiden todisteiden esittämistä siitä, että emoyhtiö on todella vaikuttanut tytäryhtiöönsä (edellä 25 kohdassa mainittu asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 62 kohta ja asia C-90/09 P, General Química ym. v. komissio, tuomio 20.1.2011, Kok., s. I-1, 41 kohta).

30 Kantaja katsoo, että komission omaksuma lähestymistapa on Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa tunnustetun syyttömyysolettaman vastainen. Asetuksen N:o 1/2003 2 artiklan, joka heijastaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 2 kohdassa tunnustettua syyttömyysolettamaa, mukaan EY 81 artiklan 1 kohdan rikkomista koskeva todistustaakka kuuluu viranomaiselle, joka

väittää määräyksiä rikottavan. Kuten julkisasiamies Kokott on korostanut edellä 25 kohdassa mainitussa asiassa Akzo Nobel ym. v. komissio antamassaan ratkaisuehdotuksessa (Kok., s. I-8241), vetoaminen mainitun kaltaiseen olettamaan siitä, että emoyhtiö todella vaikuttaa ratkaisevasti tytäryhtiöönsä, josta se omistaa 100 prosenttia, ei johda todistustaakan kääntymiseen, mikä olisi kyseisten määräysten kannalta ongelmallista, vaan näin vahvistetaan ainoastaan näyttökynnys, jonka on täytyttävä määritettäessä, onko kilpailusääntöjen rikkomisesta vastuussa emo- vai tytäryhtiö. Koska sillä perusteella, että emoyhtiö omistaa tytäryhtiönsä koko osakepääoman, voidaan olettaa, että se käyttää vaikutusvaltaansa, mainitun olettaman katsotaan täyttävän todistustaakkaa koskevat vaatimukset, jos emoyhtiö ei kumoa sitä esittämällä pitäviä vastatodisteita (ks. vastaavasti edellä 24 kohdassa mainittu asia Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 79 kohta). Kyseessä on toisin sanoen todistustaakan jakaminen, jossa kaikkia asianosaisia kehotetaan noudattamaan velvollisuuttaan esittää väitteensä (julkisasiamies Kokottin ratkaisuehdotus asiassa C-105/04 P, Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied v. komissio, tuomio 21.9.2006, Kok., s. I-8725, I-8730, 73 kohta ja edellä mainittu asia Akzo Nobel ym. v. komissio, ratkaisuehdotuksen 74 kohta).

31 Kantaja katsoo lisäksi, että komission omaksuma tulkinta olettamasta, jonka mukaan emoyhtiö todella vaikuttaa ratkaisevasti tytäryhtiöön, josta se omistaa 100 prosenttia, tekee sen kumoamisesta mahdotonta.

32 Oikeuskäytännöstä ilmenee kuitenkin, että kumotakseen olettaman, jonka mukaan tytäryhtiönsä täysin omistava emoyhtiö todella vaikuttaa ratkaisevasti tytäryhtiöön, kyseisen emoyhtiön on toimitettava komission ja sen jälkeen tarvittaessa unionin tuomioistuinten arvioitaviksi kaikki sen tytäryhtiön ja sen itsensä välisiin organisatorisiin, taloudellisiin ja oikeudellisiin yhteyksiin liittyvät seikat, joiden se katsoo osoittavan, etteivät ne muodosta yhtä ainoaa taloudellista kokonaisuutta ja jotka voivat vaihdella tapauksen mukaan, minkä vuoksi niitä ei voida luetella tyhjentävästi (ks. edellä 25 kohdassa mainittu asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 65 kohta ja edellä 29 kohdassa mainittu asia General Quimíca ym. v. komissio, tuomion 51 ja 52 kohta). Toisin kuin kantaja väittää, kyseessä on siis kumottavissa oleva olettama, jonka kumoaminen on kantajan tehtävä.

33 Kantajan väitteestä, jonka mukaan velvoitteet, jotka ovat Alankomaiden lainsäädännön mukaan emoyhtiötä pakottavia, tekevät mainitun olettaman kumoamisesta mahdotonta, on muistutettava, että yhtiö ei voi vedota kansalliseen lainsäädäntöön välttyäkseen unionin oikeuden sääntöjen soveltamiselta, koska unionin oikeudessa käytettyjä oikeudellisia käsitteitä on lähtökohtaisesti tulkittava ja sovellettava yhtenäisesti koko yhteisössä (asia 49/71, Hagen, tuomio 1.2.1972, Kok., s. 23, 6 kohta). Kun kaikki edellä mieliin palautetut periaatteet, jotka koskevat mainitunlaisen olettaman olemassaoloa ja perusteita, joilla se voidaan kumota, otetaan huomioon, on joka tapauksessa selvää, että Alankomaiden oikeudessa emoyhtiöille niiden tytäryhtiöitä kohtaan asetettuja velvoitteita koskevat seikat vahvistavat olettamaa, jota komissio on soveltanut kantajaan, siltä osin kuin on kyse siitä, että kantaja käytti määräysvaltaansa BN Infraan ja BNGW:hen.

34 Lopuksi kantaja väittää, että komissio antoi liikaa painoarvoa hyvin muodollisille ja yleisille seikoille osoittaakseen, että kantaja oli vaikuttanut ratkaisevasti BN Infraan ja BNGW:hen.

35 Tältä osin on aivan ensin muistutettava siitä, että komission esittämät lisätiedot siitä, että kantaja todella vaikutti ratkaisevasti tytäryhtiöidensä toimintaan, ovat lisätodisteita, jotka siihen, että kantaja hallitsee tytäryhtiöidensä koko osakepääomaa, perustuvan olettaman lisäksi eivät ainoastaan ole vahvistaneet sitä, että kantaja todella osallistui olennaisesti kyseiseen kilpailusääntöjen rikkomiseen, vaan myös sen, että sillä oli ratkaiseva vaikutus tytäryhtiöidensä toimintaan ja että se todella käytti tätä valtaa (asia C-176/99 P, ARBED v. komissio, tuomio 2.10.2003, Kok., s. I-10687, 20 kohta; ks. myös edellä 25 kohdassa mainittu asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 62 kohta).

36 Kuten edellä 32 kohdassa on muistutettu, unionin tuomioistuimet ovat katsoneet, että arvioidessaan sitä, ovatko emoyhtiö ja tytäryhtiö yksi taloudellinen kokonaisuus, niiden on otettava huomioon kaikki organisatorisiin, taloudellisiin ja oikeudellisiin yhteyksiin kyseisten kahden yhtiön välillä liittyvät seikat,

jotka asianosaiset ovat niille esittäneet, ja kyseisten seikkojen luonne ja merkitys voivat vaihdella kunkin yksittäistapauksen ominaispiirteiden mukaan (edellä 25 kohdassa mainittu asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 65 kohta). Vaikka joillakin seikoilla, kuten sillä, että tilit konsolidoidaan konsernin tasolla, ei ole merkitystä (edellä 29 kohdassa mainittu asia General Química ym. v. komissio, tuomion 108 kohta), muut seikat, kuten emoyhtiön ja tytäryhtiön väliset läheiset henkilölliset yhteydet tai emoyhtiön mahdollisuus järjestellä uudelleen sen eri tytäryhtiöille annettuja tehtäviä, vaikkakaan ne eivät yksinään voisi osoittaa, että on olemassa yksi taloudellinen kokonaisuus, voivat kuitenkin yhdessä muodostaa riittävän yhtäpitävän näytön.

37 Kaikesta edellä esitetystä seuraa, että komissio ei ole tehnyt oikeudellista virhettä, kun se on katsonut, että kantaja, joka on emoyhtiö, joka hallitsee 100:a prosenttia BN Infrasta ja BNGW:stä ja joka on vaikuttanut ratkaisevasti viimeksi mainittuihin, oli vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisesta, johon viimeksi mainitut yhtiöt olivat syyllistyneet.

Ilmeiset arviointivirheet, jotka koskevat sitä, että kantajan katsottiin olevan vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisesta, johon BN Infra ja BNGW olivat syyllistyneet

Asianosaisten lausumat

38 Kantaja katsoo, että komissio teki ilmeisiä arviointivirheitä niiden erityisolosuhteiden suhteen, joihin sen on katsottava tukeutuneen riidanalaisessa päätöksessä perusteena sille, että kantaja oli vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisesta, johon BN Infra ja BNGW olivat syyllistyneet.

39 Kantaja korostaa aluksi, että olettama ratkaisevan vaikutusvallan käyttämisestä ei koskenut BNGW:tä hallinnollisessa menettelyssä ja että komissio mainitsi riidanalaisessa päätöksessä viimeksi mainitun osalta vain tienrakennustoiminnan sisäisen uudelleenjärjestelyn vuonna 2000. Kantaja katsoo näin ollen, että muut seikat, joita komissio on tuonut esiin oikeudenkäyntivaiheessa, on jätettävä tutkimatta.

40 Kantajan mukaan komissio otti siis virheellisesti huomioon kantajayhtiön hallituksen, jossa oli vain kaksi henkilöä, kokoonpanon, sillä mainittu seikka osoittaa vain, ettei kantaja pystynyt hallitsemaan BN Infran ja BNGW:n toimintaa markkinoilla, kun otetaan huomioon se, että konsernilla oli hyvin paljon toimintaa. Komissio on myös tulkinnut virheellisesti ”concern councilin”, jossa olivat mukana kantajan hallitus ja konsernin suurten osastojen johtajat ja jossa keskusteltiin vain koko konsernia koskevista strategisista aiheista, tehtäviä. Se, että BN Infran ja BNGW:n edustajat olivat mukana kyseisessä elimessä, on kantajan mukaan sitä paitsi merkki siitä, että niillä oli itsenäinen asema konsernin sisällä ja että niillä oli siis mahdollisuus puolustaa itsenäisyyttään kyseisessä elimessä. Komissio teki kantajan mukaan lisäksi tosiseikkoja koskevan virheen, kun se katsoi, että BN Infran työntekijä, joka oli osallistunut kartellin kokouksiin vuoden 2000 lokakuusta lukien, kuului ”concern counciliin” ajanjaksolla, jota kilpailusääntöjen rikkominen koski, koska mainittu työntekijä liittyi siihen vasta helmikuussa 2004, jolloin hänet nimitettiin BN Infran toimitusjohtajan tehtävään. Myöskään se, että kantajan kotipaikka oli samassa osoitteessa kuin BN Infran, ei ole kantajan mukaan merkityksellistä, koska kyseisten yhtiöiden kotipaikat olivat eri rakennuksissa. Lopuksi konsernin tienrakennusliiketoiminnan uudelleenjärjestely vuoden 2000 lokakuussa ei ilmennä BN Infran liiketoiminnan epäitsenäisyyttä, koska kaikilla emoyhtiöillä on mahdollisuus järjestellä konserninsa uudelleen.

41 Kantaja muistuttaa lisäksi, että kuten se oli korostanut väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa, se on vain rahoituksellinen holding-yhtiö, ja BN Infra ja BNGW ovat kumpikin yksinään vastuussa liiketoimintansa kaupallisista, taloudellisista ja oikeudellisista näkökohdista sekä henkilöstöpolitiikastaan. Niiden on esitettävä kantajan hyväksyttäväksi liiketoimintasuunnitelma, jossa kuvataan vain niiden strategian päälinjat ja talousennusteet. Jotkin niiden päätöksistä edellyttävät lisäksi kantajan hyväksyntää, mutta ne koskevat aloja, jotka eivät mitenkään liity liiketoimintastrategiaan. Alankomaiden yhtiöoikeudessa edellytetään myös, että emoyhtiö pitää yllä

tiettyjä suhteita tytäryhtiöönsä erityisesti siltä osin kuin on kyse siitä, että yhtiökokous nimittää johtajat, voittovarojen käytöstä tehdään päätös, tytäryhtiöiden tilinpäätösten pohjalta laaditaan konsernitilinpäätös tai konsernin rakenteen muuttamisesta päätetään.

42 BN Infralla oli siis kantajan mukaan lokakuun 2000 alusta lukien täysi vapaus päättää liiketoiminnastaan, erityisesti raaka-aineiden ostosta, ja vain tarjoukset, jotka koskivat tietynarvoisia urakoita tai joilla oli erityinen riskiprofiili, alistettiin sopimuslautakunnalle, johon kantaja kuului. BN Infran tarvitsi lisäksi pyytää lupaa kantajayhtiön hallitukselta vain, jos se teki yhteistyösopimuksia, jotka eivät kuuluneet sen tavanomaiseen liiketoimintaan.

43 Samoin BNGW oli lokakuuhun 2000 asti vapaasti päättänyt tienrakennusurakkasopimusten tekemisestä lukuun ottamatta urakoita, joiden arvo ylitti tietyn kynnysarvon ja jotka alistettiin sopimuslautakunnalle mutta jotka edustivat vain vähäistä osaa sen liikevaihdosta. BNGW:n oli lisäksi vain toimitettava kolmen kuukauden välein kantajayhtiön hallitukselle taloudellinen tuloksensa eikä se koskaan maininnut yksittäisiä hankkeita. Lopuksi kantaja esittää, että BNGW:n johdolla oli tehtäviä muissa konsernin yrityksissä, kuten BN Infrassa, vain hyvin lyhyen aikaa vuoden 2000 aikana, eikä sillä, että BNGW:n työntekijästä, joka oli osallistunut kartellin kokouksiin, oli tullut BN Infran liiketoiminnan johtaja lokakuusta 2000 lähtien ollut vaikutusta sen itsenäisyyden asteeseen, joka BNGW:lla oli mainittuun ajankohtaan saakka.

44 Komissio katsoo, että kantaja ei onnistunut kumoamaan olettamaa siitä, että se todella vaikutti ratkaisevasti BN Infran ja BNGW:n liiketoimintaan, ja että joka tapauksessa useat riidanalaisessa päätöksessä mainitut seikat osoittavat täydentävästi, että kantaja todella vaikutti ratkaisevasti BN Infran ja BNGW:n strategiaan.

45 Komissio on lisäksi vastauksessaan katsonut, että kantaja oli esittänyt tiettyjä seikkoja, joilla oli tarkoitus kumota olettama siitä, että se oli todella vaikuttanut ratkaisevasti BN Infran ja BNGW:n liiketoimintaan, ensimmäisen kerran kannekirjelmässä, mikä on unionin yleisen tuomioistuimen oikeuskäytännön vastaista (asia T-330/01, Akzo Nobel v. komissio, tuomio 27.9.2006, Kok., s. II-3389, 89 kohta). Vastauksena unionin yleisen tuomioistuimen asiassa C-407/08 P, Knauf Gips vastaan komissio, 1.7.2010 annettua tuomiota (Kok., s. I-6371, 89–92 kohta) koskevaan kysymykseen komissio totesi, ettei se enää vetoa siihen, ettei kantajan väitteitä, joilla pyritään mainitun olettaman kumoamiseen, voitaisi ottaa tutkittavaksi.

46 Lopuksi komissio on katsonut, että jos unionin yleinen tuomioistuin katsoo, että kantajan sille ensimmäistä kertaa esittämät seikat, joilla pyritään kyseisen olettaman kumoamiseen, voidaan tutkia, sen on annettava komission vastata kyseisiin väitteisiin oikeudenkäyntimenettelyn aikana.

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

47 Väitteitä, joilla pyritään osoittamaan, että komissio teki ilmeisiä arviointivirheitä, kun se katsoi, että kantaja oli vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisesta, johon BN Infra ja BNGW olivat syyllistyneet, tutkittaessa on ratkaistava, onko kantaja esittänyt seikkoja, joiden perusteella voidaan kumota olettama, jonka mukaan kyseiset kolme yhtiötä muodostivat yhden taloudellisen kokonaisuuden.

48 Aluksi on muistutettava siitä, että oikeuskäytännön mukaan EY 81 ja EY 82 artiklaa sovellettaessa missään unionin oikeuden määräyksessä tai säännöksessä ei aseteta väitetiedoksiannon adressaatille velvollisuutta riitauttaa siinä olevat eri tosiseikat tai oikeudelliset seikat hallinnollisen menettelyn kuluessa sillä uhalla, ettei se voi enää tehdä näin myöhemmin asian tuomioistuinkäsittelyssä, sillä mainitunlainen rajoitus on vastoin laillisuusperiaatetta ja puolustautumisoikeuksien kunnioittamisen periaatetta, jotka ovat perustavanlaatuisia periaatteita (edellä 45 kohdassa mainittu asia Knauf Gips v. komissio, tuomion 89–92 kohta).

49 Siitä, voiko komissio myös esittää yhden taloudellisen kokonaisuuden olemassaoloa kantajan ja BNGW:n välillä koskevia täydentäviä tietoja oikeudenkäyntivaiheessa, on muistutettava, että vaikka EY 230 artiklan nojalla nostetun kumoamiskanteen yhteydessä komissio ei voi esittää riidanalaisen päätöksen tueksi sellaisia uusia syyllisyyttä tukevia todisteita, joita ei ole mainittu kyseisessä päätöksessä, sillä on kuitenkin oikeus vastata kantajan väitteisiin siltä osin kuin kantaja pyrkii muiden unionin yleiseen tuomioistuimeen toimittamiensa asiakirjojen perusteella osoittamaan, että komission väite on tosiseikkojen osalta virheellinen (yhdistetyt asiat T-67/00, T-68/00, T-71/00 ja T-78/00, JFE Engineering ym. v. komissio, tuomio 8.7.2004, Kok., s. II-2501, 175 ja 176 kohta). Unionin tuomioistuin on lisäksi jo todennut, että riidanalaisen päätöksen tekijä saattoi tehdä tarkennuksia oikeudenkäyntivaiheessa täydentääkseen jo sinänsä riittäviä perusteluja, koska niistä saattaa olla hyötyä siinä päätöksen perustelujen sisällön tutkimisessa, jonka unionin tuomioistuimet suorittavat, siinä mielessä, että niiden avulla toimielin voi selventää päätöksen perustana olevia syitä (asia C-298/98 P, Finnboard v. komissio, tuomio 16.11.2000, Kok., s. I-10157, 46 kohta).

50 On siis todettava, että komissiolla oli nyt käsiteltävässä asiassa oikeus vastata kantajan oikeudenkäyntivaiheessa esittämiin väitteisiin, joilla pyritään kumoamaan olettama siitä, että se olisi todella vaikuttanut ratkaisevasti BNGW:n liiketoimintaan.

51 Aluksi on muistutettava siitä, että riidanalaisen päätöksen 293–297 perustelukappaleen sanamuodon mukaan komissio toi aluksi esiin, että se saattoi soveltaa olettamaa siitä, että kantaja todella vaikutti ratkaisevasti BNGW:hen ajanjaksolla 21.6.1996–30.9.2000 ja sittemmin BN Infraan ajanjaksolla 1.10.2000–15.4.2002. Komissio katsoi sen jälkeen, että useat konsernirakennetta koskevat seikat tukivat tätä olettamaa. Kantajan hallitus käsitti vain kaksi henkilöä, jotka muodostivat suurten osastojen johtajien kanssa ”concern councilin”, jonka jäsenistössä oli BN Infran työntekijä, joka oli osallistunut suoraan kartelliin vuodesta 2000 lukien. Lisäksi komissio totesi, että kantajan ja BN Infran kotipaikka oli samassa osoitteessa. Lopuksi komissio korosti konsernin organisoinnin institutionaalisia toimivaltuuksia, joita kantajalla oli ja joita se oli käyttänyt muun muassa vuonna 2000, kun se oli järjestellyt tienrakennusliiketoiminnan uudelleen.

52 Vaikka kantaja ensinnäkin katsoo, että komission olisi pitänyt tukeutua seikkoihin, joiden perusteella olisi mahdollista arvioida kantajan osuutta kyseisessä kilpailunvastaisessa toiminnassa, jotta se olisi voinut katsoa, että kantaja saattoi olla vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisesta, johon sen tytäryhtiöt olivat syyllistyneet, on muistutettava, että oikeuskäytännön mukaan emoyhtiön tytäryhtiöihinsä käyttämällä määräysvallalla ei välttämättä tarvitse olla yhteyttä kilpailusääntöjen rikkomista merkitsevään toimintaan (ks. edellä 26 kohta ja edellä 25 kohdassa mainittu asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 59 kohta ja edellä 29 kohdassa mainittu asia General Química ym. v. komissio, tuomion 38, 102 ja 103 kohta). Näin ollen ei ole tarpeen tutkia, onko kantaja todella vaikuttanut ratkaisevasti BN Infran ja BNGW:n toimintaan, jolla rikottiin kilpailusääntöjä.

53 Toiseksi seikat, jotka kantaja on esittänyt näyttääkseen toteen, ettei se ollut vaikuttanut ratkaisevasti BN Infran ja BNGW:n liiketoimintaan, eivät voi kumota olettamaa mainitunlaisesta vaikuttamisesta. Väite, jonka mukaan kantajan hallituksessa oli vain kaksi henkilöä, mikä on kantajan mukaan tehnyt konsernin lukuisten toimintojen seuraamisesta vaikeampaa, ei sellaisenaan riitä kumoamaan kyseistä olettamaa, koska sen perusteella ei voida todeta, että kantaja olisi luopunut käyttämästä määräysvaltaansa BN Infrassa ja BNGW:ssä. Kantajan väitteet, joiden mukaan BN Infran ja BNGW:n johtajien kuuluminen ”concern counciliin” oli merkki siitä, että kyseisillä yrityksillä oli itsenäinen asema konsernin organisaatiossa, eivät myöskään riitä todistamaan, että kantaja olisi antanut niiden täysin itsenäisesti päättää toiminnastaan markkinoilla, varsinkin koska ”concern councilin” olemassaolo viittaa itsessään siihen, että kantaja osallistui tiiviisti tytäryhtiöidensä strategisten tavoitteiden määrittämiseen. Myöskään se, että BN Infralla ja BNGW:llä oli melko itsenäiset liiketoimintastrategiat tiettyjen rajojen puitteissa, ei sellaisenaan voi kumota toteamusta, jonka mukaan osakkeenomistajana, joka hallitsi 100:a prosenttia kyseisistä yhtiöistä, kantaja todella vaikutti ratkaisevasti BN Infran ja BNGW:n liiketoimintaan. Mainittu väite ei nimittäin ole ratkaiseva sen olettaman kumoamisessa, jonka mukaan kantaja todella käytti ratkaisevaa vaikutusvaltaa mainitun kynnyksen ylittyessä. Sekään,

että BNGW:n johto oli hoitanut tehtäviä muissa konserniyhtiöissä, joihin BN Infra kuului, vain hyvin vähän aikaa, ei voi riittää osoittamaan, että BNGW olisi ollut kantajaan nähden itsenäinen. Mainittu väite ei nimittäin tuo lisää seikkoja, joilla olettama voitaisiin kumota, ajanjaksolla, jolloin BNGW:n johto hoiti kyseisiä tehtäviä.

54 Kolmanneksi kantaja väittää, että se oli vain rahoituksellinen holding-yhtiö, joka ei osallistunut BN Infran ja BNGW:n operatiiviseen toimintaan. Käsite holding kattaa erilaisia tapauksia, mutta yleensä holding voidaan määritellä yhtiöksi, joka omistaa osuuksia yhdestä tai useammasta yhtiöstä tarkoituksenaan käyttää niissä määräysvaltaa (asia T-69/04, Schunk ja Schunk Kohlenstoff-Technik v. komissio, tuomio 8.10.2008, Kok., s. II-2567, 60 kohta). Vaikka olettama ratkaisevan vaikutusvallan todellisesta käyttämisestä voidaan lähtökohtaisesti kyseenalaistaa, jos emoyhtiö toimii puhtaasti rahoituksellisena holding-yhtiönä, asiakirja-aineistosta ilmenee, että nyt käsiteltävässä asiassa kantaja ei toiminut näin. Kantajayhtiön yhtiökokouksen tehtävänä oli nimittäin nimittää tytäryhtiöiden johtajat ja hyväksyä useita tytäryhtiöiden tärkeitä strategisia päätöksiä, kuten voittovarojen käyttö, oikeustoimet, pankkiluotot, investoinnit ja lisäksi yhteistyö muiden yritysten kanssa. Samoin ”concern councilin” olemassaolo osoittaa, että kantaja osallistui tiiviisti tytäryhtiöidensä strategisten tavoitteiden ja konsernirakenteen määrittämiseen, kuten myös tienrakennusliiketoiminnan uudelleenjärjestely vuonna 2000 on osoittanut. Lopuksi on mainittava, että tytäryhtiöiden oli esitettävä kolmen kuukauden välein kantajalle lukuisia tietoja, kuten liiketoimintasuunnitelmat, tarjoukset tiettyä summaa suuremmista urakoista ja taloudelliset raporttinsa. Kaikki nämä seikat yhdessä osoittavat, että kantajan osuus oli suurempi kuin puhtaasti rahoituksellisen holding-yhtiön.

55 Joka tapauksessa kaikista näistä seikoista ja erityisesti siitä, että kantajan ja sen tytäryhtiöiden välillä oli merkittäviä taloudellisia ja organisatorisia yhteyksiä, ilmenee, että komissio saattoi aiheellisesti todeta, etteivät viimeksi mainitut olleet itsenäisiä ja että näin ollen oli olemassa yksi taloudellinen kokonaisuus.

56 Se, että kantajan ja BN Infran kotipaikka oli samassa osoitteessa, vaikkakin kyse oli eri rakennuksista, ja että ne käyttivät itsestään samaa nimeä kolmansiin nähden, voi myös olla tieto, joka muiden tietojen tukemana mahdollistaa sen, että voidaan todeta, että oli olemassa yksi taloudellinen kokonaisuus. Lopuksi se, että BN Infran työntekijä, joka oli suoraan osallistunut kartellin kokouksiin vuoden 2000 lokakuusta lukien, oli liittynyt ”concern counciliin” vuonna 2004 eli sen ajanjakson jälkeen, jota kilpailusääntöjen rikkominen koskee, on lisätodiste hierarkkisten yhteyksien ja läheisten suhteiden olemassaolosta BN Infran ja kantajan välillä. Tästä on muutoinkin todettava, että toisin kuin kantaja väittää, komissio ei maininnut riidanalaisessa päätöksessä mitään siitä, että kyseinen työntekijä olisi kuulunut ”concern counciliin” ajanjaksolla, jota kilpailusääntöjen rikkominen koskee.

57 Kaikesta edellä esitetystä seuraa, että kantajan hallinnollisessa vaiheessa ja oikeudenkäyntimenettelyssä esittämien seikkojen perusteella ei voida kumota olettamaa, jonka mukaan kantaja todella vaikutti ratkaisevasti BN Infraan ja BNGW:hen, koska kantaja hallitsi 100:a prosenttia niiden osakepääomasta. Näin ollen riidanalaisessa päätöksessä oleva päätelmä, jonka mukaan kantaja muodosti BN Infran ja BNGW:n kanssa yhden EY 81 artiklassa tarkoitetun yrityksen, on vahvistettava, eikä sitä, vaikuttiko kantaja siihen, että BN Infra ja BNGW rikkoivat kilpailusääntöjä, ole tarpeen tarkastaa.

2. *Toinen kanneperuste, joka perustuu asetuksen N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohdan rikkomiseen ja puolustautumisoikeuksien loukkaamiseen*

Asianosaisten lausumat

58 Kantaja väittää, että koska komissio ei ilmoittanut väitetiedoksiannossa, että se perusti kantajan vastuun siihen, että kantaja todella vaikutti ratkaisevasti BNGW:hen ajanjaksolla 21.6.1996–1.10.2000, komissio sovelsi virheellisesti asetuksen N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohtaa ja loukkasi kantajan puolustautumisoikeuksia. Kantaja katsoo näin ollen, että sakon määrää on alennettava suhteessa rikkomuksen kestoon ja että sakon määräksi on näin ollen vahvistettava 1 213 650 euroa.

59 Kantajan mukaan komissio ei ilmoittanut väitetiedoksiannossa, että se piti BNGW:tä BN Infran tytäryhtiönä, eikä sitä, että se katsoi, että kantaja oli vaikuttanut ratkaisevasti BNGW:hen. Asetuksen N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohdassa ja unionin tuomioistuinten oikeuskäytännössä edellytetään kuitenkin, että väitetiedoksiannon adressaatti saa ilmaista näkemyksensä esiin tuotujen tosiseikkojen ja olosuhteiden paikkansapitävyydestä ja merkityksestä sekä niistä asiakirjoista, joita komissio on käyttänyt perustamissopimuksen rikkomista koskevan väitteensä tukena (edellä 24 kohdassa mainittu asia Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 66 kohta).

60 Kantaja katsoo, ettei se, että BNGW vain mainitaan kahteen otteeseen väitetiedoksiannossa (342 kohdassa ja alaviitteessä nro 518), riitä. Komissio nimesi kantajan mukaan nimittäin yhtäältä BNGW:n virheellisesti BN Infran oikeudelliseksi edeltäjäksi, ja toisaalta se ei missään vaiheessa nimennyt BNGW:tä itsenäiseksi oikeudelliseksi kokonaisuudeksi, joka olisi osallistunut kartelliin ja jonka liiketoimintastrategiaan kantaja olisi vaikuttanut ratkaisevasti. Myöskään pelkästään se, että komissio muistutti yleisistä säännöistä, jotka koskevat sellaisten kilpailusääntöjen rikkomisten, joihin tytäryhtiöt ovat syyllistyneet, lukemista emoyhtiön syyksi, ei voi korvata kyseisten tytäryhtiöiden yksilöintiä. Lopuksi kantaja katsoo, ettei se, että kantaja viittasi yleisesti BNGW:hen väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa, ole riittävää, jotta voitaisiin katsoa, että komissio oli täyttänyt oikeuskäytännössä väitetiedoksiannon sisällölle asetetut vaatimukset (edellä 35 kohdassa mainittu asia ARBED v. komissio, tuomion 23 kohta ja yhdistetyt asiat C-65/02 P ja C-73/02 P, ThyssenKrupp v. komissio, tuomio 14.7.2005, Kok., s. I-6773, 85 kohta).

61 Kantaja on muutoinkin istunnossa väittänyt, että missään tapauksessa sitä ei voida pitää velvollisena maksamaan sakkoa, jos unionin yleinen tuomioistuin päättää asiassa T-362/06 kumota riidanalaisen päätöksen siltä osin kuin se koskee BNGW:n toiminnan lukemista BN Infran syyksi, koska emoyhtiön vastuu ei voi olla suurempi kuin sen tytäryhtiön vastuu.

62 Komissio kiistää kaikki kantajan väitteet. Istunnossa vastauksena kantajan väitteisiin, jotka koskivat seurauksia siitä, että riidanalainen päätös mahdollisesti kumotaan osittain asiassa T-362/06, komissio katsoi, että kantajalle määrätty sakko on joka tapauksessa pidettävä voimassa, koska komissiolla on harkintavaltaa sen suhteen, mitkä ne yrityksen osat ovat, joiden se katsoo olevan vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisesta.

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

– Puolustautumisoikeuksien loukkaaminen

63 Asetuksen N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohdassa säädetään seuraavaa:

”Ennen 7, 8 ja 23 artiklassa sekä 24 artiklan 2 kohdassa tarkoitettujen päätösten tekemistä komission on varattava yrityksille tai yritysten yhteenliittymille, joita komission toteuttama menettely koskee, tilaisuus esittää huomautuksensa komission niitä vastaan esittämistä väitteistä. Komissio perustaa päätöksensä yksinomaan väitteille, joista asianomaiset osapuolet ovat voineet esittää huomautuksensa. Kantelijat osallistuvat tiiviisti menettelyyn.”

64 Oikeuskäytännön mukaan puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen edellyttää sitä, että asianomainen yritys saa hallinnollisen menettelyn kuluessa ilmaista asianmukaisesti näkemyksensä esiin tuotujen tosiseikkojen ja olosuhteiden paikkansapitävyydestä ja merkityksestä sekä niistä asiakirjoista, joita komissio on käyttänyt perustamissopimuksen rikkomista koskevan väitteensä tukena (yhdistetyt asiat 100/80-103/80, Musique Diffusion française ym. v. komissio, tuomio 7.6.1983, Kok., s. 1825, Kok. Ep. VII, s. 133, 10 kohta ja asia C-310/93 P, BPB Industries ja British Gypsum v. komissio, tuomio 6.4.1995, Kok., s. I-865, 67 kohta). Samoin vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan on niin, että kun otetaan huomioon väitetiedoksiannon merkitys, siinä on yksiselitteisesti täsmennettävä se oikeushenkilö, jolle sakot mahdollisesti määrätään, ja se on osoitettava tälle oikeushenkilölle (yhdistetyt asiat C-395/96 P ja C-396/96 P, Compagnie maritime belge transports ym. v. komissio, tuomio 16.3.2000, Kok., s. I-1365, 143 ja 146 kohta ja edellä 35 kohdassa mainittu asia ARBED v. komissio, tuomion 21 kohta sekä edellä 45 kohdassa mainittu asia Akzo Nobel v. komissio, tuomion 87 kohta). On myös tärkeää, että väitetiedoksiannossa ilmaistaan, missä ominaisuudessa yritystä syytetään väitetyistä tosiseikoista (yhdistetyt asiat C-322/07 P, C-327/07 P ja C-338/07 P, Papierfabrik August Koehler ym. v. komissio, tuomio 3.9.2009, Kok., s. I-7191, 39 kohta).

65 On kuitenkin muistutettava siitä, että oikeuskäytännön mukaan päätöksen ei tarvitse välttämättä vastata täsmällisesti väitetiedoksiantoa (yhdistetyt asiat 209/78-215/78 ja 218/78, van Landewyck ym. v. komissio, tuomio 29.10.1980, Kok., s. 3125, 68 kohta). Niinpä puolustautumisoikeuksia on todettava loukatun vain, jos lopullisessa päätöksessä asetetaan asianomaisten yritysten vastuulle väitetiedoksiannossa tarkoitetuista rikkomisista poikkeavia rikkomisia tai jos siinä esitetään väitetiedoksiannosta poikkeavia tosiseikkoja (asia 41/69, ACF Chemiefarma v. komissio, tuomio 15.7.1970, Kok., s. 661, 26 ja 94 kohta ja yhdistetyt asiat T-39/92 ja T-40/92, CB ja Europay v. komissio, tuomio 23.2.1994, Kok., s. II-49, 49–52 kohta). Tästä ei ole kyse siinä tapauksessa, että väitetiedoksiannon ja lopullisen päätöksen väliset erot eivät koske muita menettelytapoja kuin sellaisia, joista yritykset jo olivat esittäneet huomautuksensa, eivätkä siten liity mihinkään uuteen väitteeseen (ks. yhdistetyt asiat T-191/98, T-212/98-T-214/98, Atlantic Container Line ym. v. komissio, tuomio 30.9.2003, Kok., s. II-3275, 191 kohta).

66 Tästä on syytä korostaa, että voidakseen vedota puolustautumisoikeuksien loukkaamiseen riidanalaisessa päätöksessä esitettyjen väitteiden osalta ei riitä, että asianomaiset yritykset viittaavat vain väitetiedoksiannon ja riidanalaisen päätöksen välisiin eroihin selittämättä täsmällisesti ja konkreettisesti, miten kukin näistä eroista muodostaa esillä olevassa yksittäistapauksessa uuden väitteen, jonka osalta niillä ei ole ollut tilaisuutta tulla kuulluiksi (edellä 65 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Atlantic Container Line ym. v. komissio, tuomion 192 kohta). Oikeuskäytännön mukaan puolustautumisoikeuksien loukkaamista on tutkittava kulloinkin esillä olevaan asiaan liittyvien erityisten olosuhteiden perusteella, sikäli kuin loukkaamiseen vaikuttavat olennaisesti komission esittämät väitteet, joilla asianomaisten yritysten syyllisyys pyritään todistamaan (asia T-36/91, ICI v. komissio, tuomio 29.6.1995, Kok., s. II-1847, 70 kohta).

67 Kantajan mukaan komissio ei nyt käsiteltävässä asiassa täyttänyt velvollisuuksiaan, koska se ei maininnut väitetiedoksiannossa, että se perusti kantajan vastuun siihen, että kantaja oli vaikuttanut ratkaisevasti BNGW:hen ajanjaksolla 21.6.1996–1.10.2000.

68 Väitetiedoksiannossa komissio muistutti aluksi, että kukin asianomaisista konserneista muodosti yhden yrityksen ja että konsernin emoyhtiö pystyi ratkaisevasti vaikuttamaan tytäryhtiöidensä toimintaan (324 kohta). Sitten se mainitsi, että kantaja oli osallistunut kartelliin BNGW:n johtajan välityksellä (väitetiedoksiannon 236 kohta) ja sittemmin BN Infran välityksellä (väitetiedoksiannon 339 kohta) ja että koska kantaja hallitsi koko BN Infran (aiemmin Ballast Nedam Wegenbouw BV ja BNGW) osakepääomaa väliyhtiö Ballast Nedam Nederlandin välityksellä, komissio katsoi, että emoyhtiö vaikutti ratkaisevasti kummankin näistä tytäryhtiöistä toimintaan. Lopuksi komissio antoi tiettyjä lisätietoja, jotka koskivat sitä, että kantaja ja BN Infra olivat yksi yritys (väitetiedoksiannon 340 kohta). Kaikkien näiden seikkojen perusteella komissio päätti, että väitetiedoksianto oli osoitettava BN Infralle sen vuoksi, että se (ja sen edeltäjät) olivat suoraan osallisina sopimuksiin, ja kantajalle sen vuoksi, että se oli ollut osallisena, koska se oli todella vaikuttanut ratkaisevasti BN Infran toimintaan (väitetiedoksiannon 342 kohta).

69 Kaikista näistä seikoista seuraa, että vaikka väitetiedoksiannon esitystapa ei välttämättä ollut selkeä varsinkaan BN Infran ja BNGW:n välisen suhteen osalta, komissio toimitti kantajalle riittävät tiedot, jotta se saattoi ymmärtää ne tosiseikat ja olosuhteet, joihin komissio tukeutui väitteessään siitä, että kilpailusääntöjä oli rikottu, ja yksilöinyt yksiselitteisesti ne oikeushenkilöt, joille mahdollisesti määrätään sakkoja. Pelkästään se, ettei komissio esittänyt väitetiedoksiannossa mitään lisätodisteita siitä, että kantaja ja BNGW olivat yksi yritys, ei riitä siihen, että voitaisiin katsoa, ettei komissio olisi selvästi ilmoittanut aikovansa soveltaa olettamaa siitä, että kantaja todella vaikutti ratkaisevasti BN Infran ja BNGW:n liiketoimintaan. Näin ollen unionin yleinen tuomioistuin katsoo, että väitetiedoksiannossa olevien tietojen perusteella kantaja ei voinut olla tietämätön siitä, että BNGW:n emoyhtiönä se saattoi olla komission lopullisen päätöksen adressaatti.

70 Muutoinkin on todettava, että vastauksessaan väitetiedoksiantoon kantaja toi esiin vastauksena kyseiseen väitetiedoksiannossa esitettyyn väitteeseen, että BN Infra ei ollut BNGW:n seuraaja, vaan sen emoyhtiö, joka omisti BNGW:stä 100 prosenttia, ja esitti väitteitä, joilla oli tarkoitus osoittaa, että BNGW oli kantajaan nähden itsenäinen.

71 Näin ollen unionin yleinen tuomioistuin katsoo, että kantajalle annettiin väitetiedoksiantovaiheesta lähtien mahdollisuus ymmärtää komission esittämän väitteen laajuus siltä osin kuin oli kyse siitä, että kantaja osallistui kilpailusääntöjen rikkomiseen BNGW:n emoyhtiönä, ja järjestää puolustuksensa asianmukaisesti.

– Asiassa T-362/06 annettavan kumoamistuomion vaikutukset

72 Kantaja väitti istunnossa, että koska sen katsottiin olevan EY 81 artiklassa tarkoitetulla tavalla BN Infran kanssa sama yritys, siitä, että BN Infralle määrättyä sakkoa alennetaan, seuraa, että kantajalle emoyhtiönä yhteisvastuullisesti määrättyä sakkoa on myös alennettava.

73 Joka tapauksessa ja ilman, että näiden väitteiden tutkittavaksi ottamisesta on tarpeen lausua, on muistutettava, että se, että unionin yleinen tuomioistuin kumoaa asiassa T-362/06 riidanalaisen päätöksen 1 artiklan a alakohdan siltä osin kuin siinä luetaan BNGW:n kilpailusääntöjen vastainen toiminta BN Infran syyksi ajanjaksolla 21.6.1996–1.10.2000, johtuu siitä, että komissio loukkasi BN Infran puolustautumisoikeuksia, koska se ei ilmoittanut sille väitetiedoksiannossa, että komissio katsoi sen olevan vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisesta, johon BNGW oli syyllistynyt, BNGW:n emoyhtiönä eikä BN Infran oikeudellisena seuraajana. Vaikka unionin yleinen tuomioistuin on katsonut, että komissio oli näin loukannut BN Infran puolustautumisoikeuksia, se ei sitä vastoin ole katsonut, ettei BNGW olisi syyllistynyt kilpailusääntöjen rikkomiseen.

74 Riidanalaisesta päätöksestä (295 perustelukappale) ilmenee kuitenkin, että komissio katsoi, että kantaja vaikutti ratkaisevasti BNGW:hen sen vuoksi, että se omisti välillisesti koko sen osakepääoman.

75 Näin ollen kantaja ei voi väittää, että komissio ei olisi saanut lukea kantajan syyksi sitä, että BNGW oli rikkonut kilpailusääntöjä ajanjaksolla 21.6.1996–1.10.2000, eikä velvoittaa sitä yhteisvastuullisesti maksamaan sakon. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan komissiolla on nimittäin harkintavaltaa, kun se päättää, mitkä osat yrityksessä ovat sen mielestä vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisesta (asia T-65/89, BPB Industries ja British Gypsum v. komissio, tuomio 1.4.1993, Kok., s. II-389, 154 kohta ja edellä 26 kohdassa mainittu asia Michelin v. komissio, tuomion 290 kohta). Ei siis ole mitään estettä sille, että kantajan katsotaan olevan yksin vastuussa BNGW:n toiminnasta.

76 Lopuksi on todettava, että kantaja ei ole kiistänyt sitä, että BNGW oli rikkonut kilpailusääntöjä ajanjaksolla 21.6.1996–1.10.2000, ja että kuten edellä 57 kohdassa on todettu, se ei ole onnistunut kumoamaan olettamaa, jonka mukaan kantaja todella vaikutti ratkaisevasti BNGW:hen, koska kantaja hallitsi 100:a prosenttia sen osakepääomasta.

77 Edellä esitetystä seuraa, että kantajan väite, joka koskee seurauksia siitä, että riidanalainen päätös kumotaan osittain asiassa T-362/06, on hylättävä.

78 Niinpä toinen kanneperuste ja koko kanne on näin ollen hylättävä.

Oikeudenkäyntikulut

79 Unionin tuomioistuimen työjärjestyksen 87 artiklan 2 kohdan mukaan asianosainen, joka häviää asian, velvoitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut, jos vastapuoli on sitä vaatinut. Koska kantaja on hävinnyt asian ja koska komissio on vaatinut oikeudenkäyntikulujensa korvaamista, kantaja on velvoitettava korvaamaan komission oikeudenkäyntikulut.

Näillä perusteilla

UNIONIN YLEINEN TUOMIOISTUIN (kuudes jaosto)

on ratkaissut asian seuraavasti:

1) Kanne hylätään.

2) Ballast Nedam NV velvoitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

Jaeger Wahl Soldevila Fragoso

Julistettiin Luxemburgissa 27 päivänä syyskuuta 2012.

Allekirjoitukset

Sisällys

Tosiseikat 1

Asian käsittelyn vaiheet ja asianosaisten vaatimukset 2

Oikeudellinen arviointi 3

1. Ensimmäinen kanneperuste, joka perustuu oikeudellisiin virheisiin ja ilmeisiin arviointivirheisiin siinä, että kantajan katsottiin olevan vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisesta, johon BN Infra ja BNGW syyllistyivät 3

Oikeudellinen virhe, joka perustuu siihen, että emoyhtiön oletettiin vaikuttaneen ratkaisevasti tytäryhtiöidensä liiketoimintastrategiaan ainoastaan sillä perusteella, että ne olivat sidoksissa toisiinsa osakeomistuksen kautta 3

– Asianosaisten lausumat 3

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta 4

Ilmeiset arviointivirheet, jotka koskevat sitä, että kantajan katsottiin olevan vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisesta, johon BN Infra ja BNGW olivat syyllistyneet 7

Asianosaisten lausumat 7

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta 8

2. Toinen kanneperuste, joka perustuu asetuksen N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohdan rikkomiseen ja puolustautumisoikeuksien loukkaamiseen 10

Asianosaisten lausumat 11

Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta 12

– Puolustautumisoikeuksien loukkaaminen 12

– Asiassa T-362/06 annettavan kumoamistuomion vaikutukset 13

Oikeudenkäyntikulut 14